

Macar Őehirlerine Verilen Kırım Tatar Vesikaları

Mária Ivanics*

(ORCID ID: 0000-0002-0959-3186)

Makale G3nderim Tarihi
26.11.2019

Makale Kabul Tarihi
25.12.2019

3zet

Fatih d3neminden itibaren Osmanlı Devletine iltihak eden ve 3zel bir stat3de bulunan Kırım Tatarları, 1521 Belgrad Muhasarası'ndan beri Osmanlıların b3t3n Macar seferlerine katılmışlardır. 1526 Mohaç Meydan Savaşı'ndan sonra Macaristan Krallığı 33 b3lgeye ayrıldı. Kuzey ve batı b3lgeleri Habsburglara, orta kısımları Osmanlılara ve Doğu Macaristan ve Erdel, vassal stat3de Osmanlı Devletine bağlandı. Bařta 10.000, sonra 15.000 ve 17. y3zyılın ortalarından itibaren de 40 bin altın 3demekle y3k3ml3yd3. Osmanlı h3kimiyetinde olan Macar toprakları dost, Habsburgların elinde olan Şehirler de d3şman ilan edildi.

Macar Őehirlerine verilen Kırım Tatar vesikaları bu ilişkiler 3er3evesinde oluşmuştur. 16. y3zyıla kadar ortaya sadece bir vesika 3ıkması iken, 17. y3zyılda itibaren bu vesikalar 3oğalmaktadır. Bu vesikalar, genellikle Tatarların halka zulmetmemeleri y3n3ndedir. Mesel3; 1658-1664 Osmanlı-Avusturya savaşları s3recinde 1660'ta Varad kalesi ve 3 yıl sonra da Uyvar kalesi Osmanlılar tarafından zaptedildi. Tatar ordusu da bu seferlere katılmıştı. Bu sefer sırasında Cenceş Şehrine verilen bir mektupta 3zetle, Cenceş'in sultanın reayasından olduğu, Tatar askerinden hi3 kimsenin bir ferdi dahi rencide etmemeleri, aksi davrananların haklarından gelinmesi istenmiştir. Bunun gibi daha pek 3ok himaye mektupları vardır.

Bu 3rneklerden de g3r3leceği gibi, Macaristan belediye ve vilayet arşivlerinde, b3lgenin tarihi bakımından 3nemli bilgiler ihtiva eden belgeler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlılar, Kırım Tatarları, Macaristan

* Prof. Dr., Szeged 3niversitesi, Altayistik B3l3m3, Macaristan, res13986@iif.hu.

Crimean Tatar Documents That Were Given to the Hungarian Cities

Abstract

Since the siege of Belgrade in 1521, the Crimean Tatars have been involved in all Hungarian campaigns of the Ottomans. The Kingdom of Hungary was divided into three regions after the Battle of Mohaç pitched battle. The northern and western regions were connected to the Habsburgs, the central parts to the Ottomans, and Eastern Hungary and Erdel were connected to the Ottoman State in vassal status. At first it was obliged to pay 10,000, then 15,000, and 40,000 gold from the mid-17th century. The Hungarian lands under Ottoman rule were declared friendly, and the cities in the hands of the Habsburgs were declared enemies.

The Crimean Tatar documents given to the Hungarian cities were formed within the framework of these relations. While only one document appeared until the 16th century, these documents are increasing from the 17th century onwards. These documents are generally about that the Tatars do not persecute the people. For example, during the Ottoman-Austrian wars in 1658-1664 Varad castle in 1660 and Uyvar castle 3 years later was captured by the Ottomans. The Tatar army also participated in these campaigns. During this expedition, in a letter to the city of Cenceş, it was asked that no one the Tatar soldiers would hurt people of Cenceş because people of Cenceş was the reign of the Ottoman sultan. There are many more letters of protection like this.

As can be seen from these examples, the Hungarian municipal and provincial archives contain documents containing important information regarding the history of the region.

Keywords: Ottomans, Crimean Tatars, Hungary

Belgrad Muhasarasından (1521) itibaren Osmanlı ordusunun yardımcı kuvvetleri olarak Kırım Tatarları hemen hemen tüm Macar seferlerine katılmışlardır. Mohaç Meydan Savaşı'nın ardından güç ilişkilerine göre Macar Krallığı üç kısma ayrıldı. Kuzey ve batıdaki bölgeler Habsburglara bağlı kaldı ve Habsburg monarşisine entegre edildi. Memleketin orta bölümünde, Sultan Süleyman tarafından fethedilen alanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz bir parçası oldu. En zengin şehirleri de *mir-i hass* oldu ve toprakları timar ve zeamet olarak verildi. Doğu Macaristan (Latince Partium) ve Erdel vassal devlet olarak Osmanlı egemenliği altına girdi ve her sene Devlet-i

Aliye'ye önce on bin, sonra on beş bin, 17. yüzyılın ortasından itibaren de kırk bin altın vergi ödedi.¹ Seferler boyunca Kırım Tatarlarının bu üç bölgede bulunan şehirlerle ilişkileri farklı biçimlerde tayin edildi. Habsburgların elinde kalan şehirler düşman, Osmanlı Macaristan'ı ve Erdel toprakları dost sayıldı. Aynı zamanda Devlet-i Aliye'ye isyan edip ve Habsburglarla ittifak ettiği zaman Erdel tabii düşman kategorisine geçti.

16. yüzyıl boyunca seferlere katılan Tatar yardımcı kuvvetlerin sayısı ve rollerinin henüz bir ağırlığı ve yerli halkla hemen hemen temasları yoktu. Esas güçlerini – Altın Orda mirasını Kazan'ı ve Astrahan'ı elde etmek için – Moskova ile sürdürdükleri savaşlar bağlıyordu. Dolayısıyla Osmanlı ordusu içinde faaliyet gösteren ve sadece birer sultan kumandasında olan birkaç bin asker Macaristan'a gönderilebilirdi. Ne Osmanlı egemenliği altına girmiş toprakların askeri idarecileriyle ne de düşmanla hiçbir temasları olamazdı. Dış politikadaki değişimler, Moskova'nın güçlenmesi ve Volga boyundaki hanlıkların Rus İmparatorluğu'na ilhak olunmalarının ardından Tatar ordusunu istihdam etmek ve askerlere ganimet temin etmek için Orta Avrupa'daki seferler olanaklar sundu. 16. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı-Avusturya Savaşı'na (1591-1606) Tatarların artık Han veya Kalga'nın önderliğinde ve çok sayıda katılmaları değişimi açık bir şekilde göstermektedir. Örneğin, 1594 Yanık seferinde, Gazi Giray Han, 22.000 kişilik bir orduyla yer aldı ve bağımsız operasyonlar gerçekleştirdi.² 1596 yılında Hacova meydan muharebesine Feth Giray Kalga Sultan yukarıda belirtilen sayının aşağı yukarı yarısıyla geldi.³ Karpat dağlarını aştıktan sonra Tatar askerlerin ilk taburları genellikle Tisa Nehri'nin geçidi olan Solnok Kalesi'nin yanındaydı. Tatar liderleri ile Macar şehirleri arasındaki ilk Solnok sancakbegi olan Bektaş Beg

¹ János Lipták, *A portai adó története az Erdélyi Fejedelemségben*, [Erdel haracının tarihi] Késmárk 1911.

² Mária Ivanics, *The Military Co-operation of the Crimean Khanate with the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, In: Gábor Kármán – Lovro Kunčević (Eds.) *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Leiden-Boston: Brill 2013, (The Ottoman Empire and Its Heritage: Politics, Society and Economy, 53.) s. 284.

³ 1596'da Belgrad altında Osmanlı ordusuyla birleşmiş Tatar kuvvetlerinin sayısını Lipova Kalesi'nin casusları 10.000 kadar tahmin etmişlerdir. Kriegsarchiv Wien, Alte Feldakten 1596/5/4g.

girişimiyle meydana geldi. 1596 yılında Beg kethüdasını Feth Giray Kalga Sultana gönderip Debrecen şehrinin ve civarındaki kasabaların esirgenmesini istedi. Zengin ticaret kenti olan Debrecen özel bir statüdeydi: Üç iktidar, Osmanlı, Habsburg ve Erdel menfaat alanının sınırında bulunuyordu, hiçbirine ait değildi, yine de üçüne çeşitli mertebelerde de olsa vergi ödüyordu. Bektaş Beg herhalde Tisa Nehri köprüsünden geçen Debrecen tüccarlarının mallarından aldığı gümrük gelirleri sebebiyle şehri korumakla ilgileniyordu. 26 Mayıs'ta Feth Giray, muhtemelen Beg'in kâtibiyle, Macarca bir mektup yazdırdı.⁴ Çün Bektaş Beg, mektupta listelenen şehirlerin ahalisinin, Padişah'ın sadık reayaları olduklarından emin olduğunu ifade etti, Kalga Sultan himaye mektubu vermeğe ve başıboş dolaşan Tatarlardan şehri korumak için her yere muhafız kulları göndermeğe hazırды. Şehirlerin ahalisine, korkmasınlar tarlalara çıkıp, tahılı hasat etsinler muhafız kulları güvenliklerini sağlasınlar diye yazdırdı. Şimdiye kadar 16. yüzyıldan sadece bu vesika ortaya çıkmıştır, ancak 17. yüzyıl ortasından itibaren vesikaların sayısı çoğalmaktadır.

1606'da Zsitvatorok muahedesiyle kapanan savaşıardan sonra Osmanlı seferlerinin ana yönü Doğuya kaydırıldı. Tatarlar, Kazaklara ve Lehlerle karşı çarpışmalara katılıp, Orta Avrupa'ya yeniden 1658 yılında, âsi olan Erdel'in cezalandırılması için döndüler. Erdel hakimliğinden Lehistan tahtına yükselen István Báthory'den (1576-1586) itibaren Erdel hâkimlerinin Leh krallığını elde etme arzularının her zaman gündemlerinde olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, 1657'de bazı Leh aristokratları tarafından memleketin tacı II. György Rákóczi'ye önerildiği zaman, Erdel hâkimi harekete geçme vaktinin geldiğini sandı. Baltık hegemonyasının kazanılması ve Leh tacının ele geçirilmesi için sürdürülen İkinci Kuzey Harbi (1655-1660), Rákóczi'nin İsveç kralıyla ittifakta savaşa katılması için iyi bir fırsat yarattı. İsveç Kralı X. Karl Gustav, destek karşılığında Krakow şehriyle birlikte Güney Lehistan'ı vaat etti. Rákóczi, Devlet-i Aliye'nin onayını almadan Kazak, Boğdan ve Eflak yardımcı kuvvetleriyle Lehistan'a karşı harekete geçti. Ancak Lehler Erdel ordusunu bozguna uğrattılar; Rákóczi ise müttefikleri tarafından terk edildi. Padişahın fermanı üzerine IV. Muhammed Giray

⁴ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen. [Hajdú-Bihar Vilayeti Arşivi] HU_MNL_HBML_XV_21_c_00113

Han'ın Lehlerin desteğine geleceğini haber alınca, Rákóczi sulh için müracaat etti ve ordusunu geride bırakarak Kuzey Macaristan'daki mülklerine döndü. Geride bırakılan askerler, ordu kumandanı olan János Kemény ile birlikte Tartarlar tarafından esir alındı ve Kırım'a götürüldü.⁵ Bab-i Ali bu itaatsiz vasalını azletti ve yeniden Erdel tahtına geçmesi meselesini işitmek bile istemedi. Yine de Rákóczi Habsburgların desteğiyle tekrar tahta dönmeyi başardı. Bu sefer Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından Budin Beglerbegisine ve Tatar Hanı'na Erdel ve Rákóczi'yi cezalandırmasına dair ferman verildi.

Eylül 1658'de Tatarlar artık düşman olmuş Erdel'i işgal edip, Braşov ve Sibin gibi zengin şehirleri haraç ödemeye zorlandılar. Her iki şehir Han'a elçiler gönderip, Sas yani Sakson milletine ait ve padişahın haraçgüzarı olduklarını iddia edip eman istediler. Bu yıla ait iki mektup ortaya çıkmıştır; birisi IV. Mehmed Giray, diğeri ise Han'ın kapı ağası olan Sefer Gazi tarafından Sibin zabıtine yazılmış. Bu mektuplarda Sibin kalesinin ve Sibin'e ait karyelerin ahaliilerini itaat etmeğe davet edip, hizmete yani haraç vermeğe zorlamaktadırlar.

Şehrinüz ve halkınız Braşov şehrinden ve halkından ziyâde olduğuna ilmimiz ermişdir... Braşov halkının taraf-i sa'âdetime etdüğü hizmetlerinden ziyâde iki kât hizmet etmenüz fermânım olmuştur – diye Sibin'e yazıldı.⁶

Tatarların hizmetle ne demek istediklerini Macar kaynaklarına dayanarak belirleyebiliriz: ilk önce şehirden 60.000 esedi gurus talep ettiler. Altına değıştirerek 30.000 altın tutarında bir vergi, yani bu durumda Tatarlar Erdel'in Bab-i Aliye ödediği yıllık verginin iki mislini, istediler. Sonunda, 12 araba ekmek, 6 araba şarab ve 15.000 gurus peşinat verip toplam 25.000 esedi gurus üzerinde anlaştılar.⁷

⁵ Mária Ivanics, Enslavement, slave labour and treatment of captives in the Crimean Khanate, In: Géza Dávid – Pál Fodor (Eds.) *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth – Early Seventeenth Centuries)*. Leiden-Boston: Brill 2007, s. 193–218.

⁶ Arhivele Nationale Romania, Bucureşti. Documente turceşti, XX. 2001 ve XX. 2047

⁷ Braşov şehri 30.000 esedi gurus ödeyeceğini üstlenmiş ve Michael Hubess adındaki bir rehini han taboruna göndermişti. *Erdélyi krónika, 1608-1665 [Tarih-i Erdel 1608–1665]* . haz: Vogel Sándor, Budapest: Egyetemi Nyomda 1994. s. 315–317. *Rétyi Péter naplója [Péter Rétyi muhtırası]* haz. Maria Ursuţiu, Bucureşti: Kriterion 1983. s. 40.

Erdel ihtilafından dolayı Osmanlılar ve Habsburglar arasında Vaşvar antlaşmasına kadar (1658–1664) süren büyük bir harb ortaya çıktı. Neticesinde Türkler 1660'ta Varad kalesini, üç sene sonra Uyvar kalesini zapt edip hâkimiyetleri altındaki araziye iki yeni vilayet bağladılar. Tatar ordusu Uyvar Seferi'ne Kırım Hanı oğlu Ahmed Giray Nureddin Sultan kumandasında katıldı. Yürüyüşleri Osmanlı Macaristan topraklarından üzerinden geçtiğinden oradaki şehirler için himaye mektupları verildi. Örnek olarak Gyöngyös (Cenceş) şehrine verilmiş bu mektubu göstereyim:

İşbu Cenceş varoş reâyâsı seâdetlü ve qudretli pâdişâh-i dîn-i islâm hazretlerinin fermân-ber reâyâsından olmağın imdi mezbûrları eger asâkir-i Tatardan ve sairlerden bir ferd rencîde u remîde eylememeleri bâbında emrimüz tahrîr olunub verilmişdür buyurdım ki emr-i şerîfüm ellerinde gördüklerinde bir kimesne rencîde u remîde etmeyeler mâni olub rencîde edenlerün muhkem haqqlarından gelinür şöyle bileler fermân-i şerîfüm üzere amel olalar.⁸

Mektupla birlikte şehre, vesikalarda bekçi ya da muhafız kulları olarak anılan birkaç Tatar da gönderildi. Bekçi olmak tehlikeli sayılırdı. Örneğin Cenceş'e iki kardeş, Can Mirza ve Cemşid Mirza, bekçi olarak atandı. Vazifelerini bitirip Tatar ordusuna ilhak etmeğe doğru giderlerken Ónod kalesi'nin askerleri onlara rast gelip, Cemşid'i şehit etdiler, Can Mirza'yı esir aldılar. Ancak Can Mirza hapisten kaçmayı başarabildi.⁹ Aynı sefer sırasında, Ahmed Giray'dan Jászberény (Birîm) şehri de buna benzer bir himaye mektubu almıştır.

Birîm varoşını 'asker-i tatardan qorumaq için yarlıg-i şerîfümle eyü emeldaş Qurt işan qulum gönderilmişdür 'asâkir-i Tatardan bir ferd varoşı rencîde ederse dönüb haqqından gelmeye fermânım olmuşdır.¹⁰

⁸ Gyöngyös Város Levéltára [Gyöngyös Belediyesi Arşivi] No. 149.

⁹ Gyöngyös Város Levéltára [Gyöngyös Belediyesi Arşivi] No. 162.

¹⁰ Jászberény Városi Levéltár [Jászberény Belediyesi Arşivi] No. 151

Bu iki vesikanın gösterdiği üzere şehirlere verilen muhafiz kulları (ya da onların liderleri) Tatar arsitokratından (mirza), Giray sülalelerine bağlı kişilerden (emeldaş)¹¹ veya din temsilcilerinden (işan)¹² seçildiler.

Aynı yılda Rimaszombat (Sonbot, bugünkü Slovakya’da Rimavská Sobota) kasabasına verilen mektup da ilgi çekici, çünkü genel yasaklamalardan gayri fazla bilgiler ihtiva eder. Ahmed Giray, sadece Tatar ordusuna ve Tatar mirzalarına değil, Akkerman ağalarına da şehri rencide etmelerini yasaklamıştır.¹³ Bu demek ki 1663 seferinde Osmanlı hakimiyeti altında olan Akkerman Tatarları da Ahmed Giray liderliğindeki Tatar ordusunda bulunmaktaydı.

Uyvar zabtından tam yirmi yıl sonra Viyana’yı kuşatan Merzifonlu Kara Mustafa liderliğindeki Osmanlı ordusuna Murad Giray Han da Tatar askeriyle katılıyordu. Tatarlar bölük bölük çevreyi yakıp yıktılar, büyük şehirleri haraç vermeğe zorlandılar. Aşağı Avusturya’nın en büyük şehri olan Wiener Neustadt’in nüfusu, ‘ala ve ednâları itaata davet ediliyordu.¹⁴ Eğer âsi olmazsalar ve „hana bin esedi gurus ile bir samur kürk ve elli alaşa (at)”, kalga sultana „beşyüz esedi gurus ile bir samur kürk ve on alaşa” gönderirseler yanlarına bekçi koyup Tatarlardan bir tavuk zararları olmayacak – diye 40 kişilik bir heyetle mektup göndermişlerdi.¹⁵ Şehrin muhafızları cevap olarak burçlardaki tüm büyük topları birden boşaltıp Tatarları korkuya uğrattılar. Kaçıp

¹¹ *Emeldaş* yani *süt kardeş*. István Vásáry, “The Institution of Foster-brothers (emildáš and kökeldáš) in the Chingisid States”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 36 (1982), s. 549–562.

¹² Barthold, W. and Wheeler, G.E., “*Ishān*”, in: *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Edited by: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. (son indirim 23 Ekim 2019).

¹³ Jozef Blaškovič, *Rimavská Sobota v čase osmanskotureckého panstva*. [Osmanlı hakimiyetinde Rimavská Sobota] Bratislava: Obzor 1974. 185–186. Facs. XVII.

¹⁴ Habsburglar hem Macar hem Çeh kralları olduklarından dolayı Wiener Neustadt’a verilmiş bu çok ilginç bir mektup da buraya aittir. Orijinalı maalesef kaybolmuş, ama 1921’de Viyana Üniversitesi ünlü türkologu Friedrich Kraelitz Greifenhorst üzerine makale yazıp fotoğrafını yayınlattı. Murad Giray Han’ın Viyana Kuşatması’na katıldığından dolayı tarih olarak 1683 yılı veriyor. Ancak mektupta „ilam ve ferman-i sultanî” diye yazılıyor böylece itaat mektubu Saadet Giray kalga sultandan icra edilmesi daha elverişlidir.

¹⁵ Friedrich Kraelitz Greifenhorst., “Aufforderungs- und Kontributions- schreiben des Tataren-Hans Murad Giraj vom Jahre 1683 an Wr. Neustadt”, *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte* 1 (1921–1922), s. 223–231

kurtulmağa çalışırken yolda General Häusler alaylarına rast gelmişler ve çoğu öldürülmüştür.¹⁶

Viyana kuşatmasından, hatta Budin elden çıktıktan sonra bile, Osmanlı hakimiyeti altında olan Macar topraklarında az çok Tatar birliklerinin bulunduğu görülmektedir. 1684'de Rimaszombat şehri Azamet Giray Nureddin sultandan yine bir himaye mektubu almıştı. Bu mektuptan şehrin Eğri beglerbegisinin hassı olduğunu görebiliyoruz:

*Egreye tâbî Sonbot varoşı devletlü paşa hazretlerinin mahsûs havvâsı olmagla 'asâkîr i tatardan kim kimesne qonub rencîde etmemek bâbında yedlerine tezkere yarlığım verilmişdir.*¹⁷

1685 yılında Nagykörös şehri hem Mart hem de Temmuz ayında Ismet Giray'dan iki tane himaye mektubu aldı, daha doğrusu satın aldı. Ismet Giray, vesika üzerindeki kare şeklindeki mühürden anlaşıldığı kadarıyla, Giray hanedanına değil, belki kabile aristokrasine (Şirin?) ait bir kişiydi. Nagykörös *mir-i hass* şehri olmasına rağmen Ismet Giray tarafından Mart'ta ihraç edildi ve mektubun arka tarafında olan Macarca bir kayda göre şehir bu vesika için 600 esedi gurusu ödedi.¹⁸ Kıyaslama yapmak için bir veri paylaşayım: Erdel hakiminin, 1688'de Azamet Giray Nureddin Sultan'a iki yüz altın, yani 400 esedi gurusu gönderdiği¹⁹ göz önünde bulundurulursa, bir himaye mektubunun satın alınmasının, özellikle de yılda *iki tane* alınmasının şehir için büyük bir yük olabileceği tahmin edilebilir. Maalesef şehirlerin kendilerini

¹⁶ Ferdinand Carl Boenheim, *Chronik von Wiener Neustadt*. Vol. I-II. Wien, 1830, s. 100-103. <http://www.archive.org/details/chronikvonwiene00bhgoog> (son indirim 22. Ekim 2019.)

¹⁷ Blaskovič *Rimavská Sobota*, 279-280. Facs. XXX.

¹⁸ Nagykörösi Városi Levéltár [Nagykörös Belediye Arşivi] Bu iki vesika 19. yüzyılı sonralarında belediyeden Macar Milli Müzesine verilmiş ve Macarca'ya çevirilip yayınlanmıştır. *Monumenta Hungariae Historica IV. Acta Extera-Diplomáciai emlékek* (Haz.) Áron Szilády – Sándor Szilágyi. In: *Monumenta Hungariae Historica 4. Diplomataria*. II.: *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Körös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból. [Macaristan'da Osmalı Hakimiyeti tarihine ait dokümanlar. Nagy-Körös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas şehirlerinin arşivlerinden]* II. cild. Pest, 1863. 129; 137-138. Orijinalları araştırmalarıma rağmen şimdiye kadar ortaya çıkmamışlardır.

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, F 126-a-1-No. 24.

Tatar ordusundan korumak için ne kadar para harç ettiklerine dair başka bir veri şimdilik elimde bulunmamaktadır, ancak hatırı sayılır meblağlar ödenmiş olabilir.

En son vesika yine Debrecen şehrine aittir. 1690'de Imre Thököly (Tökeli) yardımına gelen Türk ve Devlet Giray Kalga Sultan önderliğinde olan Tatar kuvvetleri Erdel'e girip Avusturya ordusunu yenilgiye uğrattılar. II. Sultan Süleyman (1687–1691) tarafından Thököly'ye Erdel prensliği ihsan edildi, ama bu konumunu bir aydan fazla (22 Eylül–25 Eylül 1690) muhafaza edemedi. Bu hadiselerden dolayı Tatarlar ----->

Debrecen civarındaki Kálló sahrasında kışladılar. Devlet Giray'ın burada icra ettiği mektubuna göre:

Bais-i tahrir-i yarlıg-i şerif-i sultânî ve mûceb-i tastîr-i belîg sa'âdet teblîg-i hâqânî oldır ki işbu dârende-i emr-i şerif vâğibü l-teşrif oraş-ı Döbreçin ehâlisi işbu bin yüz iki târîhinde ordu-i hümâyûn zâfer-şî'ârîmuza 'ala qadari l-îmkân hizmet edüb bunun için emr-i şerifimi verdüm ve buyurdum ki ba'de l-yevm 'askerden kim kimesne ta'addî ve rencîde eylemeyeler ve'l-hasil efrâddan ferd-i ahâdin ta'addîsına rizâ-i şerîfüm yoqdur şöyle bilüb emr-i şerîfüm ile 'amel eyleyeler tahrîren fî mâh-i Rebi'ül evvel

*bi-yurt şahra-i Qalo*²⁰

Herhalde bu sefer hizmet altında yiyecek ve nakit para ifade edildiğini düşünmeliyiz.

Sonuç

Gün yüzüne çıkmış ve hala elimizde olan evrakların biri Avusturya, ikisi Romanya (Erdel), on iki tanesi Macaristan arşivlerinden ortaya çıkmıştır. Bu son on iki himaye vesikalarına göre Tatarların ilk menzil ve istirahat yeri, Budin vilayetinde bulunan Solnok kalesinin aşağı yukarı yüz kilometre çapında olan şehirlere ve onların çevresine ait idi, çoğu ya mir-i hass ya beglerbeğ'in hassıydı. Osmanlı hakimiyeti altında olan şehirlerin sakinlerine verilmiş himaye mektupları karşılığında epeyce para ödendiğini söyleyebiliriz, ancak ne kadar etkili olduklarını

²⁰ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen. [Hajdú-Bihar Vilayeti Arşivi] HU_MNL_HBML_XV_21_c_78

öğrenmek için ileride Macar kaynakları üzerine de daha fazla araştırmalar yapılması gerekmektedir. Çünkü tarihî Macaristan belediye ve vilayet arşivlerinde bulunan şimdiki kadar az kullanılmış yüzlerce Osmanlıca vesikası içinde yukarıda tetkik ettiğimiz bir düzine himaye mektubu hemen hemen kaybolmuşlardır. Osmanlı–Macar birlikte yaşamanın tarihi, memleketin ekonomik kaynaklarının kullanılması ve korunması hakkında bilgi almak istersek bu değerli malzemeye gelecekte başvurmalıyız.²¹

Kaynakça

BARTHOLD, W. and WHEELER, G.E., “*Ishān*”, in: *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Edited by: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. (son indirim 23 Ekim 2019).

BLAŠKOVIČ Jozef, *Rimavská Sobota v čase osmanskotureckého panstva. [Osmanlı hakimiyetinde Rimavská Sobota]* Bratislava: Obzor 1974.

BOEHEIM Ferdinand Carl, *Chronik von Wiener Neustadt*. Vol. I–II. Wien, 1830, s. 100–103. <http://www.archive.org/details/chronikvonwiene00bhgoog> (son indirim 22. 10. 2019.)

Erdélyi krónika, 1608-1665 [Tarih-i Erdel 1608–1665]. haz: VOGEL Sándor, Budapest: Egyetemi Nyomda 1994.

FEKETE Lajos, *A hódoltság török forrásai nyomában. [Osmanlı Hakimiyetine ait Kaynakların İzinde]*, Budapest Oriental Reprints, Series A 6. haz.: Géza Dávid, Budapest: Magyar Tudományos Társaság Könyvtára 1993. 307–332, 333–412.

²¹ Bu malzemenin önemli olduğuna ilk olarak meşhur Macar türkologu, Lajos Fekete 1930'larda tarihçilerin dikkatini çekti ve bir kaç şehrin arşivinde bulunan vesikaların özetlerini (registalar) hazırladı. Lajos Fekete, *A hódoltság török forrásai nyomában. [Osmanlı Hakimiyetine ait Kaynakların İzinde]*, haz.: Géza Dávid, Budapest 1993. 307–332 (Debrecen vesikalari), 333–412 (Gyöngyös vesikalari). Fekete'nin öğrencisi, Klára Hegyi, Jászberény şehrine verilen Osmanlıca dokümanların Macarca tercümesini neşretti. Klára Hegyi, *Jászberény török levelei [Jászberény şehrinin Osmalica mektupları]*. Szolnok 1988.

KRAELITZ Friedrich Greifenhorst, "Aufforderungs- und Kontributions-schreiben des Tataren-Hans Murad Giraj vom Jahre 1683 an Wr. Neustadt", *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte* 1 (1921–1922), s. 223–231

HEGYI Klára, *Jászberény török levelei [Jászberény şehrinin Osmalica mektupları]*. Szolnok: Szolnok Megyei Levéltár 1988.

IVANICS Mária, Enslavement, slave labour and treatment of captives in the Crimean Khanate, In: Géza Dávid – Pál Fodor (Eds.) *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth – Early Seventeenth Centuries)*. Leiden-Boston: Brill 2007, s. 193–218.

IVANICS Mária, The Military Co-operation of the Crimean Khanate with the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, In: Gábor Kármán – Lovro Kunčević (Eds.) *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Leiden-Boston: Brill 2013, (The Ottoman Empire and Its Heritage: Politics, Society and Economy, 53.). s. 275–299.

LIPTÁK János , *A portai adó története az Erdélyi Fejedelemségben, [Erdel haracının tarihi]* Késmárk 1911.

MONUMENTA Hungariae Historica IV. Acta Extera-Diplomáciai emlékek, haz: Áron SZILÁDY – Sándor SZILÁGYI. In: *Monumenta Hungariae Historica 4. Diplomataria*. II.: *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Körös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból. [Macaristan'da Osmali Hakimiyeti tarihine ait dokümanlar. Nagy-Körös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas şehirlerinin arşivlerinden]* II. cild. Pest, 1863. 129; 137–138.

RÉTYI Péter *naplója [Péter Rétyi muhtırası]* haz: Maria Ursuþiu Bucureşti: Kriterion 1983.

VÁSÁRY István, "The Institution of Foster-brothers (emildäş and kökeldäş) in the Chingisid States", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 36 (1982), s. 549–562.

Ekler: Belgeler

